

УДК 37.016:81-028.31(477.82)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.2>

І. В. КУЗЬМІНА

*викладач вищої категорії циклової комісії словесних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: ikuzjmina@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0002-7126-1967>*

Т. В. БОЙКО

*викладач-методист циклової комісії словесних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: tbojko@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0001-5343-8063>*

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК ВИХОВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО МОВЦЯ ТА ЧИТАЧА

У статті досліджуються основні методи й засоби розвитку творчої особистості на заняттях української мови і літератури як складник виховання компетентного мовця й читача. Основні акценти переміщено з накопичення обсягу мовних чи літературних знань на цілеспрямований розвиток мовної і літературної компетентності як інтегрованої якості особистості. Наголошено, що формування духовного обличчя здобувача освіти, його культури залежить від того, як педагоги зуміють розвинути в ньому уміння знаходити красу в тому, що його щоденно оточує. Зауважується, що розвиток творчих здібностей важливий для будь-якого здобувача освіти, бо він стає більш самостійним у своїх судженнях, має власну думку і вміє її відстоювати, в нього вища працездатність, і найголовніше – розвивається його емоційна сфера, почуття. А при розвинених емоціях буде розвиватися і мислення. Наголошено, що важливою особливістю компетентної мовної особистості є її постійний інтелектуальний розвиток, розвиток пам'яті (зорової та слухової), мислення – абстрактного (понятійного) й образного (художнього), спостереження, уяви – репродуктивної (відтворювальної) і творчої. Позитивно створене середовище сприяє формуванню таких складників літературної компетентності, як особистісна (діалогічне мовлення, творча уява, розвиток природних обдарувань), діяльнісна (образне мислення, самостійна критична оцінка дій літературного героя), когнітивна (знання змісту літературного твору та теорії літератури). Зазначено, що компетентну мовну особистість характеризує духовне багатство та здатність берегти й розвивати мовні традиції національного мовленнєвого етикету.

Ключові слова: творча особистість, творчі здібності, компетентність, здобувач освіти, мовно-літературна освіта, особистість.

Постановка проблеми. Творче мислення – це своєрідний експеримент індивідуального характеру з використанням традиційного логічного мислення та фантазії. Під час творчої роботи відбувається кілька складних розумових процесів, але людина цього не усвідомлює. Зазвичай людина не замислюється над тим, якими здібностями вона володіє. Тому змалку необхідно спонукати дитину до участі в різних заходах, що сприятимуть розвитку її творчих здібностей.

Завдання курсу української мови і літератури широкі та багатогранні. По-перше, здобувачі освіти повинні ознайомитися з мовою

і літературою як об'єктивною реальністю, усвідомити їх роль у суспільному житті, засвоїти лінгвістичні поняття, зрозуміти структуру мови на всіх рівнях її будови, різноманітність і багатство мовних засобів. По-друге, необхідно повсякденно розв'язувати і практичні питання, що полягають у дотриманні законів і норм літературної мови, у збагаченні словникового запасу учнів, у розвитку їх мислення, у виробленні навичок правильно, виразно, образно висловлювати думки і почуття. Тому розвиток творчих здібностей здобувачів освіти – важливий складник вивчення рідної мови і літератури у будь-якому закладі освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Методична наука вже на початку свого становлення розглядала питання розвитку творчих здібностей у тісному зв'язку з усіма елементами навчання і виховання. У сучасній світовій педагогіці питанню розвитку творчих здібностей здобувачів освіти приділено багато уваги.

Теоретичну базу дослідження становлять положення, що ґрунтуються на психологічній теорії особистості та її розвитку (О.В. Артемова [Артемова : 18–22], О.В. Бабенко [Бабенко : 28–47], Ю.З. Гільбух [Гільбух]). Особливої уваги заслуговує праця С.О. Сисоєвої «Основи педагогічної творчості» [Сисоєва], праці В. Сухомлинського, у яких обґрунтовано модель творчої особистості вчителя та учня, розглянуто специфіку формування її креативності.

Дослідник Н. Янчук, говорячи про роль учителя в розвитку творчих здібностей учнів, зазначає, що творчість як складне соціально-психологічне явище виявляється на особистісному рівні, але це явище треба формувати, стимулювати. Адже людина має великі творчі можливості, хоча вона й не завжди вірить у власні сили, тому їй потрібно заохочувати до творчої діяльності.

Спираючись на концепції навчальних методів І. Лангера, М. Скаткіна, в основі яких лежить пізнавальна діяльність дітей, важливу роль у розвитку творчої самостійної діяльності школярів відіграє дослідницький метод, що є основоположним у методиці творчого навчання, тобто навчання як творчого процесу відкриття дитиною світу.

Пропагандистами активних методів навчання, що передбачають дослідження, є В. Вахтеров та Л. Занков. В основі розвитку творчого потенціалу учнів лежать дидактичні принципи розвивального навчання (система Л.В. Занкова), особливістю методики якого є розвиток пізнавального інтересу, а впровадження на заняттях інформаційних технологій надає можливості для його розвитку і є вимогою сучасності. На думку дослідників, у мозку учня потрібно «викликати» той розумовий процес, який переживає творець і винахідник певного відкриття чи винаходу. Учені акцентують увагу на винятковій важливості розумових умінь школярів: аналізу; порівняння; комбінування; узагальнення; уміння робити

висновки; користуватися прийомами наукового дослідження.

Цікавою є система виховання творчої особистості за І.П. Волковим, робота Н.К. Винокурової «Розвиток творчих здібностей учнів», де вона виділяє такі основні показники сформованості творчих здібностей, як:

1. Визначення знань і вмінь, їх якість і ступінь узагальнення.

2. Рівень розвитку психічних механізмів, що лежать в основі розвитку творчих здібностей учнів: увага, пам'ять, уява, що є основою продуктивного мислення.

3. Рівень розвитку мислення учнів, який визначається ступенем труднощів розумових дій і операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстракція, класифікація, конкретизація тощо), які вони можуть здійснювати в процесі навчально-пізнавальної діяльності і володіння загальними прийомами пізнання.

4. Володіння прийомами пошукової і творчої діяльності [Винокурова : 95].

На думку І.С. Якіманської, учень має бути не лише виконавцем, а й активним творцем.

Ю.З. Гільбух у праці «Розумово обдарована дитина» намагається дати відповідь на питання, чи багато в школі талантів, і дає рекомендації, як їх формувати [Гільбух].

Дослідження Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, Л.І. Айдарової доводять, що розвивальне навчання дає можливість учням розвивати творчі здібності.

Відповідно до численних досліджень (Я.О. Пономарьов, В.О. Моляко, С.О. Сисоєва, В.Н. Дружинін, В.А. Селиченко), творчість можна визначити як системне явище, яке включає певну сукупність взаємопов'язаних компонентів [Дяченко : 328].

Вітчизняна педагогіка і психологія дає таку класифікацію творчих здібностей:

- пам'ять, потяг до пошуку нової інформації;
- емоційна активність, здатність до висунення гіпотез, оригінальних ідей;
- концентрація мислення (увага, подолання інерції мислення, самостійність);
- оперативна пам'ять та увага;
- уміння описувати явища, процеси;
- швидкість запам'ятовування, концентрація мислення;

- зорова пам'ять, увага, спостережливість, здатність до виділення головного і суттєвого;
- здібності до синтезу;
- інтелектуально-логічні здібності;
- аналітико-синтетичні здібності;
- індуктивне мислення;
- здібності до абстрагування, виділення головного;
- здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- дивергентність мислення;
- інтелектуально-логічні здібності, інтуїція [Професійна : 116].

Метою статті є спроба проаналізувати форми та методи розвитку творчої особистості у взаємозв'язку із формуванням компетентного мовця і читача, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Результати та дискусії. Творчі методи, які активізують роботу здобувачів освіти на заняттях української словесності:

- стимулювати бажання здобувачів освіти працювати самостійно;
- заохочувати до роботи над проектами, запропонованими для роботи самими студентами;
- переконувати здобувачів освіти у тому, що педагог є їхнім одностороннім;
- заохочувати до максимальної захопленості у спільній діяльності;
- виключати будь-який тиск на студентів, створювати атмосферу «відвертості»;
- надавати молоді свободу у застосуванні своїх здібностей [Заболотний : 29].

У різних типах і видах письмових робіт є більш чи менш виражений елемент творчості, бо в них так чи інакше виявляється особистість, обдарування, смаки, уподобання, рівень підготовки. Але творчою роботою доречно вважати таку, яка є наслідком цілком самостійної діяльності у процесі осмислення певної теми, питання.

Творчі або підготовчі вправи є допоміжними у процесі підготовки до написання власне творчих робіт і допомагають зрозуміти різноманітність існуючих засобів висловлення думок і почуттів, розвивають логічне мислення, тренують мозок. Тому широко використовуються такі види творчих вправ: творче списування,

творчі диктанти, твори-мініатюри за опорними словами, твори за поданим початком чи кінцівкою, окремі види ділових паперів тощо.

У загальній системі творчих робіт переказ посідає проміжне місце серед різних видів творчих вправ і власне творчих робіт. Творчий елемент у переказах незначний, оскільки самостійність у них обмежена. Проте поруч з іншими видами самостійних робіт переказ – необхідний етап, який здобувачі освіти повинні пройти, перш ніж приступити до написання твору, тому що навчання викладати думки починається з наслідування. Крім того, переказ художнього твору чи статті збуджує певні думки, викликає відповідні настрої, розширює знання про довкілля [Професійна : 118].

Важливість творчих робіт з української мови в тому, що вони не тільки закріплюють знання, але й удосконалюють здібності, прищеплюють любов до художнього слова, виховують високі моральні якості. У письмових творах поєднуються логічні операції (аналіз, синтез, порівняння, роздуми), спостережливість, життєвий досвід, словниково-стилістична та лексико-граматична робота. Якщо твір буде результатом свідомої роботи розуму і почуттів, продуктом власної творчості, то в ньому обов'язково відіб'ється особливість автора.

Безперечно, навчити писати твори (розповіді, описи, роздуми) – справа надзвичайно важка, що вимагає від педагога старанної, продуманої праці протягом кількох років.

Самостійність та якість творів великою мірою залежить від сформульованої теми. Щоб підвести здобувача освіти до глибокого розуміння теми, необхідно користуватися різними методичними прийомами, такими як: інструктаж щодо обсягу теми; поради щодо змісту; попередні розмови про факти, явища, предмети, які стосуються теми; бесіди за картиною; читання віршів, оповідань тощо. У практиці деяких педагогів-словесників використовуються пам'ятки, що містять у собі загальні вказівки щодо проведення твору.

Ефективним методичним прийомом є показ зразка, доступний аналіз його. Позитивні наслідки дає демонстрування кількох зразків на одну тему. Студенти при цьому розуміють, що про одне і те ж явище можна говорити точно, образно, але по-різному.

Для формування навичок самостійного викладу думки усно та на письмі виключно велике значення має опрацювання студентами своїх творчих робіт. У методичній літературі відомий такий прийом роботи над творами, як їх виправлення. Звичайно, це ефективний засіб навчання, особливо якщо виправлення проводиться в присутності автора. Він, по-перше, привчає до копії роботи над темою; по-друге, педагог може проявити індивідуальний підхід до кожного. Нарешті, якщо викладач лише вказує на недоліки роботи, не виправляє їх, він не глушить ініціативу, а, навпаки, розвиває її [Бабенко : 39].

Форми роботи для розвитку творчих здібностей на заняттях української мови та літератури:

1. Робота творчих майстерень (написання авторських віршів, оповідань, казок).
2. Проведення народознавчих свят.
3. Випуски художніх газет.
4. Інсценізація уривків із творів, які вивчаються за програмою.
5. Види творчих робіт на основі неповного тексту:
 - а) написання кінцівки поданого тексту;
 - б) написання творів за поданим початком і закінченням;
 - в) відтворення кількох пропущених епізодів;
 - г) творчі роботи за поданою канвою.
6. Ілюстрації до прочитаних творів.
7. Проведення літературних «Брейн-рингів».
8. Конкурси авторських віршів.
9. Використання нетрадиційного дидактичного матеріалу.
10. Створення комп'ютерних презентацій.
11. Використання елементів гри.
12. Створення здобувачами освіти власних проєктів.
13. Творчі перекази на основі неповного тексту [Заболотний : 29].

Використання технічних засобів навчання (кінофільмів, телепередач, звукозаписів, тощо) з метою розвитку творчих здібностей здобувачів освіти збагачує методику викладання української мови, дає можливість розробляти нові методичні прийоми, приваблює своєю новизною та свіжістю, розширює взаємозв'язки між уроками з мови та інших дисциплін. Переглядаючи фільми або телепередачі, студенти одержують емоційну наснагу, що безпосередньо відбива-

ється на якості творчих робіт, бо стимулює мовний процес.

Формування духовного обличчя студента, його культури залежить від того, як педагог зуміє розвинути в ньому вміння знаходити красу в тому, що його щоденно оточує. Здатність до творчого мислення формується та розвивається протягом усього життя людини. Саме тому, впроваджуючи нові, нестандартні методи навчання, виховуємо у студентів прагнення здобувати знання. Тому особливу увагу звертаємо на такі моменти.

Організувати спостереження. Потрібно акцентувати увагу здобувачів освіти на суттєвому, новому, тому, що робить роботу оригінальною. Учімося бачити, учімося чути, розуміти навколишній світ.

Стимулювати творчу уяву. Намагаємося допомогти зрозуміти побачене, почуте. Підтримуємо позитивні емоції. Студенти повинні отримати задоволення від власних досягнень і творчої праці.

Творчий процес спирається на систему психічних якостей: таких як сприймання-увага, мислення-увага. Саме розвитку цих психічних якостей і має приділяти значну увагу педагог.

Будь-яка творчість піддається розвитку, і розвинути її – першочергове завдання сучасного викладача. Творчість – це завжди творення, тобто побудова нового й оригінального, нестандартне бачення у звичайному нових можливостей його функціонування або включення його як частини у нову систему, можливість продукувати значну кількість ідей.

Вивчивши роботи психологів та педагогів, проаналізувавши рівень пізнавальних, розумових, творчих здібностей студентів, власний творчий потенціал, усвідомивши вимоги до освітньої діяльності сучасного педагога, ми дійшли висновку щодо необхідності і можливості працювати над розвитком творчих здібностей здобувачів освіти на уроках української мови та літератури.

Висновки. Отже, сьогодні важливо, щоб заклади освіти не просто допомагали формуванню здатності особистості до вирішення життєвих проблем, – необхідно зв'язати молодь із життям, показати їй простір життєвих завдань, щоб кожен здобувач освіти набував навичок самостійності. Оволодіння здатністю до жит-

тетворчості, життєвого проектування допоможе вибрати ті завдання, які визначатимуть життєву траєкторію особистості. Тому викладачеві української мови та літератури важливо створювати належні умови для повноцінного духовного, фізичного, психологічного розвитку кожного студента. У центрі уваги – індивідуальні потреби й нахили дитини, які необхідно розвивати, оскільки вони є основою виховання життєздатної особистості.

У кожній людині природою закладений певний творчий потенціал. Виявити здібності, розвинути їх якомога повніше – таке завдання повинен ставити перед собою кожний педагог. Надзвичайно важливо навчити бачити прекрасне, тонко сприймати навколишній світ, правильно й образно висловлювати думки. Робота ця клопітка, об'ємна, тож розпочинати її необхідно якомога раніше і проводити систематично.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова О.В. Технології розвитку літературно-творчих здібностей дітей. Київ : Абрис, 1998. № 2. С. 18–22.
2. Бабенко О.В. Розвиток творчих здібностей учнів. *Дивослово*. 2001. № 1. С. 28–47.
3. Винокурова Н.К. Розвиток творчих здібностей учнів. Москва : Педагогічний пошук, 1999. 144 с.
4. Гільбух, Ю.З. Розумово обдарована дитина : психологія, діагностика, педагогіка. Київ : Віпол, 1993. 75 с.
5. Дяченко Л.В. Умови організації взаємодії вчителя з учнями як фактор розвитку здібностей дитини. *Обдарована особистість – пошук, розвиток, допомога*. Київ : Гнозис, 1998. С. 326–331.
6. Заболотний О. Формування пошуково-дослідницьких здібностей учнів. *Українська мова і література в школі*. № 2. 2003. С. 28–30.
7. Професійна педагогічна освіта : інноваційні технології і методики : монографія / Дубасенюк О.А. та ін. Житомир : Житомир. держ. ун-т. імені І. Франка, 2009. 564 с.
8. Сисоева С.О. Основи педагогічної творчості. Підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.

REFERENCES

1. Artemova, O.V. (1998). *Tekhnolohii rozvytku literaturno-tvorchykh zdbnosteï diteï* [Technologies for the development of children's literary and creative abilities]. Kyiv : Abrys [in Ukrainian].
2. Babenko, O.V. (2001). *Rozvytok tvorchykh zdbnosteï uchniv* [Development of creative abilities of students]. *Dyvoslovo*, 1, 28–47. [in Ukrainian].
3. Vynokurova N.K. (1999). *Rozvytok tvorchykh zdbnosteï uchniv* [Development of creative abilities of students]. Moskva : Pedahohichniy poshuk [in Ukrainian].
4. Hilbukh, Yu.Z. (1993). *Rozumovo obdarovana dytyna : psykholohiia, diahnostyka, pedahohika* [Development of creative abilities of students]. Kyiv : Vipol [in Ukrainian].
5. Diachenko L.V. (1998). *Umovy orhanizatsii vzaïemodii vchytelia z uchniamy yak faktor rozvytku zdbnosteï dytyny* [Intellectuallygiftedchild: psychology, diagnosis, pedagogy]. *Obdarovana osobystist – poshuk, rozvytok, dopomoha*. Kyiv : Hnozys, S. 326–331[in Ukrainian].
6. Zabolotnyi O. (2003). *Formuvannia poshukovo-doslidnytskykh zdbnosteï uchniv* [Conditions for organizing the interaction of teachers with students as a factor in the development of the child's abilities]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 2, 28–30 [in Ukrainian].
7. *Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii i metodyky : monohrafiia* [Professional pedagogical education: innovative technologies and methods: monograph]. Zhytomyr : Zhytomyr. derzh. un-t. imeni I. Franka [in Ukrainian].
8. Sysoieva S.O. (2006). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti* [Fundamentals of pedagogical creative activities]. Kyiv : Milenium[in Ukrainian].

I. V. KUZMINA

*Lecturer Highest Category of Verbal Disciplines,
Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”
of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: ikuzjmina@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0002-7126-1967>*

T. V. BOIKO

*Lecturer-Methodologist of Verbal Disciplines,
Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”
of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: tbojko@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0001-5343-8063>*

**DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONALITY IN LITERATURE CLASSES:
EDUCATION OF A COMPETENT SPEAKER AND READER**

The article studies the main methods and means of developing a creative personality in the classes of Ukrainian language and literature as educational component of a competent speaker and reader. The main emphasis has shifted from the accumulation of linguistic or literary knowledge to the purposeful development of linguistic and literary competence as an integrated quality of personality. Much attention is given to the formation of the spiritual face of the student and his culture. It depends on how teachers will be able to develop the ability of student to find beauty in what surrounds him every day. The study shows that the development of creative abilities is important for any student, because he becomes more independent in the judgments, has his own point of view and is able to defend it, he has a higher efficiency and most importantly - develops his emotional sphere, feelings. With developed emotions, thinking is developed. It is emphasized that an important feature of a competent language personality is its constant intellectual development, development of memory (visual and auditory), thinking - abstract (conceptual) and figurative (artistic), observation, imagination – reproductive (reproductive) and creative. Positively created environment contributes to the formation of such components of literary competence: personal (dialogic speech, creative imagination, development of natural talents), activity (figurative thinking, independent critical evaluation of the actions of a literary character), cognitive (knowledge of literary content and literary theory). The study revealed that a competent linguistic personality has spiritual richness and the ability to preserve and develop the linguistic traditions of national speech etiquette.

Key words: creative personality, creative abilities, competence, applicant, language and literary education, personality.